

VELKÝ SEN

DVOCH MALÝCH NÁRODOV

ČESKO-SLOVENSKÉ LÉGIE V RUSKU
A VZNIK PRVEJ REPUBLIKY

Kevin J.
McNamara

VELKÝ SEN DVOCH
MALÝCH NÁRODOV

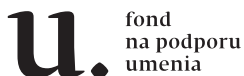
VELKÝ SEN
DVOCH
MALÝCH
NÁRODOV

*Česko-slovenské légie v Rusku
a vznik prvej republiky*

KEVIN J. MCNAMARA

sloart

Tento projekt bol podporený z verejných zdrojov
poskytnutých Fondom na podporu umenia.

Copyright © 2016 Kevin J. Mc Namara
Slovak edition © 2020 Vydavateľstvo SLOVART, spol. s r. o., Bratislava
Translation © 2020 Peter Fridner, Jana Bálíková

Prvé slovenské vydanie

Z anglického originálu *Dreams of a Great Small Nation*
vydaného v roku 2016 vydavateľstvom Public Affairs,
a Member of the Perseus Books Group, New York,
preložil Peter Fridner. Preklad veršov Jana Bálíková.

Odborný recenzent: PhDr. Dušan Kováč, DrSc.
Zodpovedná redaktorka: Edita Treščáková
Editor: Andrej Šútovec
Zalomenie: Alias Press, s. r. o., Bratislava
Obálka: Oleg Kolomijec
Tlač FINIDR, s. r. o., Český Těšín

Fotografie na obálke pochádzajú z obrazovej publikácie
K víťežné svobodě 1914 – 1918 – 1928, Praha 1928.
Hore: Tomáš Garrigue Masaryk sleduje defilé víťaznej
brigády po bitke pri Zborove, 1917.
Dolu: Legionári na obrnenom vlaku v Ufe, 1918.

Všetky práva vyhradené. Žiadna časť tejto knihy nesmie byť reprodukováná
ani šírená v akejkoľvek forme alebo akýmkoľvek prostriedkami, či už
elektronickými, alebo mechanickými, vo forme fotokópií či nahrávok,
respektíve prostredníctvom súčasného alebo budúceho informačného systému
a podobne bez predchádzajúceho písomného súhlasu vydavateľa.

Cena uvedená na obálke knihy je nezáväzným
odporúčením pre konečných predajcov.

ISBN 978-80-556-4289-5

10 9 8 7 6 5 4 3 2 1

www.slovar.sk

KATRINE

Vďaka jej láske, trpezlivosti a pochopeniu je možné čokoľvek.

OBSAH

<i>Zoznam máp</i>	9
<i>Podakovanie</i>	11
PREDSLOV	13
ÚVOD	
NA POKRAJI PORÁŽKY	19
1. KAPITOLA	
ZROD ODBOJÁRA	31
2. KAPITOLA	
V NEPRIATEESKÝCH KRAJINÁCH	69
3. KAPITOLA	
MASARYK V EXILE	93
4. KAPITOLA	
RUSKO V ROZKLADE	133
5. KAPITOLA	
ZAČIATOK ODYSEY	163
6. KAPITOLA	
OBSADENIE SIBÍRI	197

Obsah

7. KAPITOLA
SPORNÁ INTERVENCIA 235

8. KAPITOLA
OKAMIH PRAVDY 267

9. KAPITOLA
POHLED ZO SIBÍRI 299

ZÁVER 325

Odkazy a poznámky 337

Bibliografická štúdia 381

Register 395

ZOZNAM MÁP

Východný front za 1. svetovej vojny, 1917	32
Národy, štáty a regióny strednej a východnej Európy, 1911	47
Transsibírska magistrála, Európa a Ázia	164
Transsibírska magistrála, Sibír	198
Transsibírska magistrála a Čínska východná železnica, ruský Ďaleký východ	236
Transsibírska magistrála, úsek pri jazere Bajkal	262
Štáty strednej a východnej Európy po 1. svetovej vojne	308
Československo (Česko-Slovensko) do r. 1993	309

Život je boj a putovanie neznámou krajinou.

MARCUS AURELIUS

Myslienky k sebe¹

POĎAKOVANIE

AKO PRVÝM SA CHCEM poďakovať Maxovi Bootovi, Richardovi Immermanovi, Johnovi Lehmanovi a Richardovi Pipesovi za ich pomoc, podporu a povzbudzovanie pri práci na tomto projekte. Veľmi som zaviazaný Nealovi Orkinovi za to, že ma upozornil na päťväzkové dielo *Cestami odboje: Jak žily a kudy táhly československé legie*, ktoré vyšlo v Prahe v dvadsiatych rokoch minulého storočia. Moja vďaka patrí aj prezidentovi Foreign Policy Research Institute Alanovi H. Luxemburgovi za jeho zanieťenie, ako aj nadáciám Earhart a Tawani za ich veľkorysosť, bez toho by bol tento projekt sotva možný.

S osobitnou vďakou spomínam na Russella F. Weigleyho, vedca a učiteľa, ktorý ma uviedol do tematiky vojenských dejín. Ivo Reznicek, synovec legionára, sa podujal preložiť príbehy legionárov do angličtiny, čím si akoby vyrovnal dávne účty s komunistickým Československom, kde ho učiteľ vyhrešil za to, že v triede rozprával o skutkoch svojho strýka v česko-slovenských légiách. Pomocnú ruku mi podali aj pracovníci archívu Výskumného centra dejín prisťahovalectva Minnesotskej univerzity, Národného českého a slovenského múzea a knižnice (National Czech & Slovak Museum & Library) v Cedar Rapids a Vancouversej verejnej knižnice. Ďakujem aj Anne Appelbaumovej, Mary Andrejkovej, Andrewovi Bultasovi, Edwardovi Chlandovi, Robertovi Faltinovi, Stelle Gabuzdovej, Arlene Gardinerovej, Elinor Gayovej, Georgeovi E. Glosovi, Georgeovi Hancovi, Johnovi Hancovi, Penny Hegerovej, Tomášovi Jaklovi, Frankovi Kaderabkovi, Mary Kaderabkovej, Sarah Kaderabkovej, Radomírovi Lužovi, Jerryemu Machalkovi, Paulovi Makouskému,

Podakovanie

Joan McGuirovej Mohrovej, Lukášovi Pavlíčkovi, Danielovi Pipesovi, Helen Rappaportovej, Miloslavovi Rechciglovi ml., Sandre Scottovej, Jimovi Stronerovi, Ivanovi Vilímkovi a Milošovi Zikovi. Osobitne veľkú vďaku chcem vysloviť svojej manželke Katrine a dcéram Hilary, Whitney a Julii za ich trpezlivosť a pochopenie v priebehu dlhých rokov môjho putovania za touto témou, ktoré trvalo oveľa dlhšie ako sama epepeja česko-slovenských légii.

PREDSLOV

PRVÁ SVETOVÁ VOJNA a ruské revolúcie v roku 1917 sa radia medzi najvýznamnejšie udalosti 20. storočia – a obidve významne ovplyvnil jeden málo známy príbeh. Práve o ňom je táto kniha. Vieme, že iskra, ktorá viedla k tejto vojne, preskočila v Sarajeve, dnes hlavnom meste nezávislej republiky Bosna a Hercegovina, ale treba si uvedomiť aj to, že dôsledky tohto konfliktu dopadli na východnú Európu a Rusko oveľa tvrdsie než na jej západnú časť. Nesčíselné množstvo obetí bojov na západnom fronte je síce z ľudského hľadiska desivé a ešte dlhé roky traumatizovalo tamojšie spoločnosti, štáty bojujúce na danom území však existujú aj naďalej. Nečudo, že na krvavé bitky na severofrancúzskych a belgických plánoch sa často s čiernou iróniou spomína ako na príklad mrhania ľudskými životmi v rámci inak neúčelného demonštrovania sily.

Na východe mala vojna oveľa závažnejšie dôsledky. Zrútenie štyroch režimov, ktoré dovtedy ovládali veľkú časť zemskeho povrchu – rakúsko-uhorského, nemeckého, osmanského a ruského –, viedlo k rozbitiu viacerých mnohonárodnostných ríš, pádu ich stáročných dynastií a uviedlo celé spoločnosti do nekontrolovateľného pohybu. Padali vlády, namiesto starých štátov vznikali nové, diktatúry aj demokracie, víťazné mocnosti prekreslili mapu Európy a 20. storočie bolo zrazu celkom iné. Kým na západe sa 11. novembrom 1918 začal mier, v Rusku, strednej a východnej Európe, na Balkáne, Kaukaze a najmä Blízkom a Strednom východe pokračovali konflikty zrodené touto vojnou. A niektoré z týchto regiónov ostávajú konfliktnými dodnes.

Ochromujúce dôsledky tejto vojny spustili ruskú revolúciu a zrodili režim, ktorého existencia po čase vyvolala globálnu studenú vojnu

a na desaťročia oddelila východnú časť Európy od západnej. Po páde komunistickej moci v roku 1991 sa pol tucta európskych krajín vymanilo zo zovretia Moskvy a Sovietsky zväz sa rozpadol na pätnásť národných štátov. Hnev, ktorý v Nemcoch vyvolala porážka vo Veľkej vojne, pripravil pôdu na rozpútanie druhej svetovej vojny a holokaustu. Dedičstvom po Osmanskej ríši ostala spleť balkánskych, kaukazských a blízko- a stredovýchodných štátov, ktorým sa dodnes nedarí dosiahnuť vnútornú stabilitu a vzájomný mier. Kolaps Rakúsko-Uhorska umožnil zrod, prípadne obnovu Česko-Slovenska, Poľska a Juhoslávie, štátov, ktoré sa stali jednak rozbuškami, jednak rukojemníkmi budúcich horúcich aj studených vojen. Azerbajdžan, Česko-Slovensko, Gruzínsko, Moldavsko, Ukrajina a Juhoslávia sa časom rozčlenili na menšie celky a na miestach ako Bosna, Krym, Gruzínsko, Kosovo, Moldavsko, Náhorný Karabach či Ukrajina dodnes bublú viac či menej akútne konflikty.

AJ PO STOROČÍ ostáva epický príbeh česko-slovenských légií, o ktorom sa píše v tejto knihe, pomerne málo známy. Je to tak preto, že zapadol pomedzi množstvo iných udalostí tých búrlivých čias, ale aj preto, že sa odohral vo východnej Európe, Rusku a na Sibíri, čiže v oblastiach, ktoré sa dodnes nachádzajú mimo hlavného záujmu západnej verejnosti. Pre Západ predstavovala prvá svetová vojna predovšetkým západný front, kým udalosti na východnom fronte, o ktorom sa Winston Churchill svojho času vyjadril ako o „neznámej vojne“, sú známe podstatne menej.²

Po roku 1939 príbeh vzniku Česko-Slovenska zámerne potláčali najprv nemeckí nacistickí okupanti českej časti Česko-Slovenska, kde boli protinemecké nálady dlho súčasťou českého nacionalizmu. Po roku 1948, keď sa Česko-Slovensko stalo sovietskym satelitom, v tomto potláčaní pokračovali aj noví mocipáni závislí od Moskvy, lebo ozbrojení zakladatelia Česko-Slovenska odvážne – a istý čas aj víťazne – bojovali proti Červenej armáde. Pôvodný ruský pramenný materiál sa otvoril až v roku 1991, po páde komunistických režimov v Rusku a vo východnej Európe.

Ďalším dôvodom, prečo tento príbeh ostával tak dlho v tieni, bola skutočnosť, že názory jeho hlavných protagonistov ostávali dlho nepovšimnuté. Svedectvá českých a slovenských legionárov, ktoré sa objavili, vrhli svetlo na ich osobné motívy, domnienky, názory, obavy aj ambície.

Vyjavujú tiež nové aspekty príbehu, iné ako tie, ktoré jeho aktívnym účastníkom pripisovali historici. Tí legionárov – veľmi podobne ako Habsburgovci – vykresľovali ako iba akési figúrky na šachovnici. Príliš dlho boli skutoční legionári z mäsa a kostí menej dôležití než to, čím by ich chceli mať politici, generáli, diplomati, historici a novinári.

Toto je za vyše sto rokov od týchto udalostí vôbec prvá kniha napísaná v angličtine, kde sa zoširoka využívajú osobné výpovede ich priamych účastníkov. Z päťväzkového zborníka *Cestami odboje: Jak žily a kudy táhly čs. legie*, ktorý vyšiel v rokoch 1926 až 1929 v Prahe, som dal preložiť do angličtiny viac ako sto svedectiev legionárov. Čerpal som aj z desiatok memoárov, denníkov a listov ľudí, ktorí prišli s legionármi do osobného kontaktu. Veľa z nich sa preložilo z češtiny, nemčiny a ruštiny, mnohé z nich sú dosť nejasné, niektoré sa uverejňujú po prvý raz.

Sú to dejiny obdobia, keď – slovami Borisa Pasternaka – „každý blazenel svojím spôsobom a život každého človeka jestvoval sám osebe, nebol len názornou ilustráciou potvrdzujúcou správnosť vysokej politiky“.³ To nie je „whigovská historiografia“ (alebo „whigovský historický mýtus“, ako píše napríklad poľský historik P. Napierała, – *pozn. prekl.*), ktorú britský historik a filozof Herbert Butterfield kritizuje ako snahu historikov hľadať priamu príčinnú líniu od chaotickej, menej vábnej minulosti k usporiadanej a čoraz dokonalejšej prítomnosti, čo navodzuje predstavu lineárneho pokroku alebo zákonite blahodarného vývoja ľudskej spoločnosti. „Môžeme veriť v nejakú doktrínu vývoja alebo v nejakú ideu pokroku,“ píše Butterfield, „a môžeme ich využívať pri našej interpretácii stáročných dejín. Ale prínosom našej histórie nie je ani tak sám vývoj, ako poznanie, že cesty pokroku bývajú kľukaté a zvrátené, že sa zlovoľne a nehospodárne krúčia, zahýbajú a postupujú k cieľu všelijako, len nie priamočiaro, a tiež že sa často zdá, že pokrok blúdi, že ho niečo nečakané vychýlilo a že sa k nám vracia – ak sa vôbec vracia – zadnými dvierkami.“⁴

O dátumoch: Do februára 1918 platil v Rusku juliánsky kalendár („starý štýl“), ktorý sa v 20. storočí za gregoriánskym kalendárom („nový štýl“), používaným na Západe, oneskoroval o trinásť dní. V januári 1918 boľševická vláda nariadila, aby koncom mesiaca Rusko prešlo na gregoriánsky kalendár. Zariadilo

sa to tak, že po 31. januári 1918 nasledoval 14. február. Väčšinu udalostí v Rusku do 31. januára 1918 datujeme podľa starého štýlu (v texte označovaný ako „SŠ“), čo nekorešponduje s datovaním udalostí, ktoré sa v rovnaké dni udiali mimo Ruska a uvádzajú sa podľa gregoriánskeho kalendára („NŠ“).

Názvy spoločných inštitúcií Čechov a Slovákov: Slováci sa v roku 1918 stali súčasťou nového spoločného štátu s Čechmi, no pôvodný prísľub autonómie dodržaný nebol a nový štát sa stal známym ako „Československo“, čo, žiaľ, vytváralo dojem, že sa celý jeden národ dostal do druhoradého postavenia, prípadne do podriadenosti inému národu. Vznikol problém, ktorý Slováci napravili až v roku 1993, keď sa s Čechmi dohodli o rozčlenení spoločného štátu a založili Slovenskú republiku. Preto o Čechoch a Slovákoch, ktorí ruka v ruke bojovali za nový štát, píšem ako o „Čecho-Slovákoch“ a ich novovytvorený štát nazývam „Česko-Slovensko“. Napokon, názov so spojovníkom používali aj prví hlásatelia myšlienky spoločného štátu Čechov a Slovákov vrátane Tomáša G. Masaryka a Woodrowa Wilsona.⁵

Miestne názvy: Názvoslovie miest a mestečiek upravujem podľa znenia platného v čase opisovaných udalostí. Ak sa názov lokality nezmenil, no patrí už do iného štátu, uvádzam aktuálnu domovskú krajinu. Pri opise udalostí ruskej občianskej vojny sa na uľahčenie porozumenia čitateľovi používajú dnešné, známejšie názvy sibírskych miest, hoci niektoré z nich vznikli až po roku 1918.

Poznámka prekladateľa 1: V prípadoch vžitých slovenských miestnych názvov sa pridržame zoznamu *Názvy geografických objektov mimo SR* (Úrad geodézie, kartografie a katastra SR, aktualizácia z 11. 10. 2017). Pri prepise z iných grafických sústav vychádzame z *Pravidiel slovenského pravopisu*, 3. upraveného a doplneného vydania z roku 2000.

Poznámka prekladateľa 2: V slovenskom vydaní tejto knihy sa výroky hlavných protagonistov knihy, najmä T. G. Masaryka a E. Beneša, ako aj legionárov, a úryvky z českých dokumentov uvádzajú, pokiaľ možno,

Predslov

v pôvodnej jazykovej verzii vrátane odlišností od dnešného jazykového úzu. Ak odzneli, resp. boli zaznamenané v iných jazykoch, najmä v angličtine, a nie je dostupné ich pôvodné znenie, uvádzajú sa v slovenčine.

Skratky: pozn. prekl. – poznámka prekladateľa

pozn. rec. – poznámka odborného recenzenta

ÚVOD

NA POKRAJI PORÁŽKY

V PRVEJ POLOVICI ROKA 1918 by poprední predstavitelia Francúzska, Veľkej Británie a Spojených štátov neboli veľmi prekvapení, keby sa pre nich Veľká vojna s Nemeckom a Rakúsko-Uhorskom skončila porážkou. Viac ako tri roky po vražde arcivojvodu Františka Ferdinanda v Sarajeve, po strate desiatok miliónov životov civilistov i vojakov a kolapse východného člena Dohody, Ruska, sa nemecké armády vrhli na západ. Ústredné mocnosti presúvali na západný front dovtedy nevídané počty vojakov a Spojenci sa začali pripravovať na možnosť, že vojnu prehrajú. Obrovské rozmery konfliktu na západe však zatienili rovnako dramatické a významné dianie na východnom fronte, ktoré sa akoby stratilo medzi riadkami príbehov o divokom vývoji v Rusku, kde sa záverečné hrôzy vojny pretavili do rozrastajúceho sa chaosu ruskej revolúcie. Zatiaľ čo udalosti okolo pádu cárskeho režimu v Petrohrade a následných nemeckých ofenzív sú všeobecne známe, paralelná sága historických rozmerov – impozantný dobrodružný príbeh armády emigrantov, dezertérov a zradcov, zväčša bývalých rakúsko-uhorských zajatcov v Rusku, divokej šelmy teperiacej sa k Sibíri – ostala v jeho tieni.¹ Jej bravúrne kúsky sa stanú spojivom medzi dvoma kľúčovými dôsledkami Veľkej vojny: víťazstvom sovietskej moci v Rusku a pádom habsburskej dynastie a jej Rakúsko-Uhorska.

VOJNA SA PREŤAHOVALA, v jednom smere už však slávila úspech. Európe, rozhodnutej dosiahnuť rovnováhu síl na kontinente a zároveň maximálne zvýšiť schopnosť svojich armád zabíjať, sa podarilo tieto dve veci skombinovať: dosiahla rovnováhu v zabíjaní. Ani jedno vojenské spojenectvo, nijaké